

AKADEMİAR DERGİSİ

YIL: 2017 (Haziran)-SAYI: 2 - s. 99-133

■
**AHMED YESEVİ'NİN HİKMETLERİNDE DÖRT KAPI
VE KIRK MAKAM ANLAYIŞI**

The Concept of Four Doors And Forty Maqaams In The Wisdoms of Ahmed Yesevî

Prof. Dr.

KADİR ÖZKÖSE

Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

ÖZ

Ahmet Yesevî seyr u sülûk aşamalarını dört ve kırk makam esasıyla ortaya koymaktadır. Şeriat, tarikat, marifet ve hakikat kapıları maneviyat yolcusunun anlam arayışıdır. Şeriat çizgisi diğer aşamaları da içerisine alan ana çizgidir. Tarikat, marifet ve hakikat aşamaları şeriat dairesi içerisindeki gelişim safhalarıdır. Ahmet Yesevî dervişlik eğitimi alan dervişlerin; Hak Teâlâ'nın birliğine, varlığına, sıfatlarına ve zâtına iman etmek, namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek, haccetmek, yumuşak konuşmak, ilim öğrenmek, sünnet-i seniyyeyi uygulamak, emr-i bi'l-marufu yerine getirmek, nehy-i ani'l-münkeri yerine getirmek şeklinde sıralanan şeriatın on makamını yerine getirmelerini şart koşar. İkinci aşamada; tövbe etmek, pîre el vermek, vird-i evkâtı yerine getirmek, pîrin hizmetinde olmak, tecrid olmak, tefrid olmak, havf, recâ, pîrin izni ile konuşmak, nasihat dinlemek diye sıralanan tarikat kapısının on makamının hakkını vermek esastır. Üçüncü aşamada; *fena'* olmak, *dervişliği* kabul etmek, *her işe tahammül* etmek, *helâl ve güzel* istekte bulunmak, *marifet* olmak, *şeriat* ve *tarikâtı* ayakta tutmak, *dünyayı terk* etmek, *ahiret'i* seçmek, *vücûd* makamını bilmek *hakikat* sırlarını bilmek gibi marifet makamlarını gerçekleştirmek gerekmektedir. Dördüncü aşamada ise hakikat kapısının makamlarını icra etmek gerekmektedir. Hakikat kapısının on makamını; herkesin yolunun toprağı olmak, iyiyi ve kötüyü tanımak, bir parça lokmaya el uzatmamak ve fazlaya kanaat etmek, lokmayı Hak yolunda sebil etmek, kimseyi incitmemek, fakirliği inkâr etmemek, seyr u sülûk kılmak, herkesten sırrını saklamak, şeriat, tarikat, marifet ve hakikat makamlarını bilmek ve amel etmek, vuslat olarak sıralamaktadır.

Anahtar Kavramlar: Ahmet Yesevî, şeriat, tasavvuf, tarikat, marifet, hakikat.

ABSTRACT

Ahmet Yesevî puts forward the stages of the sufistic journey on the spiritual path (i.e. seyr u sülûk) on the basis of four and forty doors concept. The four doors of sharia, tariqa, marifa and haqiqa is the search for the truth of the spiritual voyager. The Sharia path is the main path covering the others. Tariqa, marifa and haqiqa stages are the phases of development along the range of Sharia.

Ahmet Yesevî lays down the execution of ten maqaams of sharia as conditions for dervishes who undergo the education of being dervish. These maqaams can be listed as follows: believing in the oneness, the existence the titles and the entity of Haq -Ta'ala (Allah), salaah (worship), fasting, almsgiving, pilgrimage, smooth talking, acquiring the knowledge (ilm), applying the precious sunnah, obeying al-Amr bi'l-Maruf (the rule ordering the goodness) and obeying Nahy ani'l-Munkar (the rule preventing the evilness). In the second stage it is essential to qualify in following ten maqaams of the door of the tariqa: repentance (tawbaa), helping his master (Pir) , performance of regular dhikr, serving his master , isolation (tecrid), understatement (tefrid), fear of death (havf), hope for life (reca), speaking only with the permission of his master and taking advices. In the third stage marifa maqaams like individual annihilation (fanaa), endurance against all tasks (tahammul), wishing for what is halal and good, being marifa, giving up the worldly life, choosing the afterlife, knowledge of existence maqaam (vucud), sustainment of sharia and tariqa, knowledge of the secrets of haqiqa should be realized.

At the fourth stage it is necessary to perform the the maqaams of the haqiqa door. Yesevî states the ten maqaams of the door of haqiqa as; being the soil of everyone's path, distinguishing between right and wrong, no touching a bit of morsel and doing with less avowing the excess, distributing his morsel on the way to haqiqa, causing no harm to anybody, not denying the poverty, retaining his journey on the sülûk, keeping his secret (his holy journey) from everyone, acknowledgement of and obedience to the maqaams of sharia, tariqa, marifa and haqiqa, and finally realizing the reunion.

Keywords: Ahmet Yesevî, Shariah, sufism (tasawwuf), tariqa, marifa (mystical awareness), haqiqa (mystical truth).

Giriş

Hikmetlerin söylenmesindeki maksadını hemen ilk hikmetinde açıklayan Ahmed Yesevî, hikmet söylemeye “Bismillah” diyerek başladığını ve maksadının taliplere inci ve cevher saçmak olduğunu belirtir. Onun düşüncesinde ilim ve hikmet inci ve cevherden öte bir kıymete sahiptir.¹

Ahmet Yesevî *Fakrnâmesi*'nde dervişin ahvâlini düzeltmesi için şeriat, tarikat, marifet ve hakikat kapısını bilmek gerektiğinden bahsederek söze başlamaktadır. Ahmet Yesevî'ye göre şeriat kapısı imanın postu, tarikat kapısı ise imanın esasıdır.² Şeriat kapısı Ceberût makamı, tarikat kapısı Melekût makamı, marifet kapısı Lâhût makamı ve hakikat kapısı Nâsût makamıdır.³

Ahmet Yesevî dervişlikte kırk makam bulunduğunu ve kırk esasın gereğini yerine getirene sûfî dendiğini belirtmektedir. Bu kırk makamın onu şeriat makamında, onu tarikat makamında, onu marifet makamında ve onu hakikat makamındadır. Ahmet Yesevî'nin ifadesiyle bu kırk makamı bilmeyen ve bunlara göre amel etmeyen sûfî, derviş ve fakir diye bilinenler sûfilik, şeyhlik ve fakirlik iddiasında yalan söylemiş olur.⁴ Her bir makam bir peygamber makamıdır. İlki Hz. Âdem'in ve sonuncusu Hz. Muhammed Mustafa'nın makamıdır.⁵

1. Şeriat Kapısı ve Şeriatın On Makamı

Ahmet Yesevî hakikat arayışını şer'î şerife sadakatle başlatmaktadır. İlahi emir ve yasaklara uymayı dindarlığın aslî unsuru olarak görmektedir. Sağlam temellere dayalı sağlıklı din anlayışını dile getirmektedir. Dinin özüne vukufiyeti dindarlığın görünür kılınmasına

¹ Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, haz. Kemal Eraslan, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991, s. 48.

² Post-ı imân şerî'atdur mağzı tarik
Tarik kirgen Hak'dın ülüş aldı dostlar. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 80.

³ Ahmet Yesevî, *Fakr-nâme*, haz. Abdurrahman Güzel, Ankara: Öncü Basımevi, 2007, s. 256.

⁴ Ahmet Yesevî, *Fakr-nâme*, s. 251.

⁵ Ahmet Yesevî, *Fakr-nâme*, s. 253.

bağlı görmektedir. Ahmet Yesevî bu çerçevede öncelikle şeriatın şu makamlarını yerine getirmeyi esas kabul etmektedir:

1. Hak Teâlâ'nın birliğine, varlığına, sıfatlarına ve zâtına iman etmek
2. Namaz kılmak
3. Oruç tutmak
4. Zekât vermek
5. Haccetmek
6. Yumuşak konuşmak
7. İlim öğrenmek
8. Sünnet-i seniyyeyi uygulamak
9. Emr-i bi'l-marufu yerine getirmek
10. Nehy-i ani'l-münkeri yerine getirmek.⁶

Şeriat makamlarını yukarıda sıralanan iman ve ibadet esaslarını yerine getirmek olarak belirten Ahmet Yesevî, bizlere Allah inancının kavî, Allah'a güvenin sarsılmaz ve Allah'a duyulan ihtiyakın güçlü olması gerektiğini beyan etmektedir. Bu çerçevede bizleri basiret ehli olmaya davet etmektedir. Basiret ehli olabilmek için de Allah'tan korkmak gerektiğini, mala ve pula değer vermemek lüzumunu, Allah'a inanıp da yan gelip yatmamak zorunluluğunu, yatıp kalkıp Hak zikriyle işigali gerekli görmektedir.⁷

Allah'a iman kadar peygamberlere imanın gereğine hassasiyet gösteren Ahmet Yesevî, Divan-ı Hikmet'inde her bir peygamberin manevî hakikatinden bahseder, peygamberlerin numune-i imtisal oluşlarına dikkat çekmektedir. Her türlü bela ve musibete karşı tavır koymada bizlere Hz. İbrahim örneğini sunan Ahmet Yesevî, İbrahim (a.s.)'ın Allah diyerek ateşe girdiğini, Allah'ın ateşi ona bostan kıldığını, gördüğü kudret-i ilahi karşısında İbrahim (a.s.)'ın da boyun büküp ağlayarak ve baş eğerek "şey'en lillah" dediğini belirtmektedir. "Fakr terbiyesi alan miskin derviş kıvamına erenler ateş mesabesinde

⁶ Ahmet Yesevî, *Fakr-nâme*, s. 247-248.

⁷ Hakdın korkup mâl u pulnı söymegenni
Haknı aytıp bir dem yatıp uymagenni
Yatsa kopsa Hak zikrini koymagenni

Açtım bâtın közlerini bînâ kıldım. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 130.

olan mâsivâdan medet mi umarlar?” demektedir.⁸ Ahmet Yesevî canın kurban edilmesinden bahseder. Canı da ancak dîdâr için kurban etmek gerektiğini belirtir. Eğer dîdâr için can kurban edilmeyince İsmail (a.s.) gibi dîdâr arzu kılmayın demektedir.⁹ Ahmet Yesevî Yakub (a.s.) gibi Yusuf için ağlamak suretiyle Allah’ı bulmanın çabasını gütmekte ve vuslat arayışına koyulmaktadır.¹⁰ Ahmet Yesevî, Yusuf (a.s.) gibi kuyu içinde vatan tutmak suretiyle Allah’ı bulmanın çabasını gütmekte ve vuslat arayışına koyulmaktadır.¹¹ Ahmet Yesevî’ye göre Yunus peygamber vuslat şerbeti içenlerdendir. Ahmet Yesevî, Yunus (a.s.) gibi deniz içinde balık olmak suretiyle Allah’ı bulmanın çabasını gütmekte ve vuslat arayışına koyulmaktadır.¹² Ona göre, Hz. Musa vuslata erenlerin öncüsüdür. Ahmet Yesevî Musa (a.s.) gibi Tûr’da itaat kılmak suretiyle Allah’ı bulmanın çabasını gütmekte ve vuslat arayışına koyulmaktadır.¹³ Ahmet Yesevî vuslata ermenin örneği olarak Hz. Zekeriya’yı göstermekte ve Zekeriya (a.s.) gibi başını bıçkıyla vermek suretiyle Allah’ı bulmanın çabasını gütmekte ve vuslat arayışına koyulmaktadır.¹⁴ Allah’ın kendisine ilahi aşkı göstermesinden dolayı Allah’a şükran-ı nimette bulunduğunu söyleyen Ahmet Yesevî, Zekeriya (a.s.) gibi testereyle kesilse bile Hakk’ı her daim

⁸ Allâh diben otka kirdi Halîlu’llâh
Uşol ornı büstân kıldı körüng Allâh
Boynın kısıp yığlap aydı şey’en li’llâh
Fakîr miskîn otda ne dip hevâ kılun. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 144.

⁹ Dîdâr üçün cânını kurbân kılmağunça
İsmâ’il dik dîdâr ârzû kılmang dostlar. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 172.

¹⁰ Ya’kûb dik [hem] Yûsuf üçün köp yığlasam
Bu iş birle yâ Rab sini tapkay mu min. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 136.

¹¹ Yûsuf dik [hem] kuduk içre vatan kılsam
Bu iş birle yâ Rab sini tapkay mu min. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 136.

¹² Yûnus dik [hem] deryâ içre balık bolsam
Bu iş birle yâ Rab sini tapkay mu min. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 136.

¹³ Mûsâ dik [hem] Tûr tağıda tâ’at kılsam
Bu iş birle yâ Rab sini tapkay mu min. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 136.

¹⁴ Zekrîyâ dik bu başımğa erre koysam
Bu iş birle yâ Rab sini tapkay mu min. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 136.

zikrettiğinden bahsetmektedir.¹⁵ Ahmet Yesevî Allah'ı bulmanın derdine düşenlerden biri olarak Eyyüb peygamberi zikretmektedir. Eyyüb (a.s.) gibi tenine kurtlar salma pahasına Allah'ı bulmak arzusuna koyulmaktadır.¹⁶ Eyyüb (a.s.) gibi başa gelen belalara sabreden Ahmet Yesevî, Allah'tan kendisini âşik kılmasını niyet etmektedir.¹⁷

Ahmed Yesevî'nin hikmetlerinde Hz. Muhammed (s.a.v.), bazen kitabî bilgilere dayanılarak bazen de tarih dışına çıkıp halkın duygularına uygun bir hissiyatlı, bir melâmî ve zâhid şekline büründürülerek sûfilerin Hz. Peygamber tasavvuruna uygun olarak ele alınmıştır. Türklerin ve Yesevî'nin yaşadığı bölgeye hâkim olan tasavvuf anlayışı düşünüldüğü zaman başka türlüünü de düşünmek mümkün görünmektedir. Hatta bu noktada Yesevî'ye göre Hz. Peygamber, riyâzetli, siyasetli, selâmetli, şeriat yoluna inayetli, tarikata rehnuma, hakikate mukteda, ilmi ve ameli tarafları olan bir veli gibi algılanır. Hatta biraz daha ileri gidilerek peygamberlerin çektiği mihnet ve cefalarla velilerinki arasında neredeyse hiçbir fark görülmez. Yani Yesevî'de, Hz. Peygamber'in zahiri örneklik ve misyonuna vurgu yanında tasavvufî ve menkabevî bir peygamber tasavvuru görülmektedir.¹⁸

Ahmet Yesevî'ye göre Peygamberimiz Efendimiz, yerine göre müşfik bir baba, milletin atası, kavmin "Aksakal", milli birliğin tesisi ve devletin devamı için adâlet öneren, yabancı olanla birlikte yaşamayı öğreten, kimsesizlerin hâmisi ve "Garip Babası", aç ve çıplakların "Barınağı" olan bir otorite durumundadır. Peygamber, insanların dünya ve âhirette de kurtuluşa ermesini arzu eden, ümmetini çok seven, onların günahkârları için kıyamet gününde şefaathçi olmak için çırpınan bir isimdir. Kerameti güzel ahlâkta, kurtuluşu sevgide ve uygulamada gören; kişisel yalnızlık ve tatbik edilmeyen bilginin insana fayda vermeyeceğini ihtar eden bir önderdir. Devletin, millî bütünlük

¹⁵ Hâs ırşırîğnı körset marfğa şâkir bolay
Erre koysa Zekrîyâ dik zâkir bolay. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 154.

¹⁶ Eyyüb dik [hem] bu tenimğa kurtını salsam
Bu iş birle yâ Rab sini tapkay mu min. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 136.

¹⁷ Eyyüb-sıfat belâsığa sâbir bolay
Her ne kilsang ırşık kılğıl Perverdigâr. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 154.

¹⁸ Fatih M. Şeker, *İslamlaşma Sürecinde Türklerin İslam Tasavvuru*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010, s. 448; Ahmet Yıldırım, "Hoca Ahmed Yesevî", *Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni*, ed. Bayram Ali Çetinkaya, İstanbul: İnsan Yay., 2015, c. VII, s. 129.

üzerine kurulmasının canlı örneği, adâletin yeryüzüne götürülmesi ve dağıtılması idealinde bir “Alp-Eren”, insanları ezen, sömüren bir saltanat sahibi değil; fakir ve yetim düşkünün olan “şefkatli, şıfacı ve şefaathçi” bir teselli kaynağı olarak görülmektedir.¹⁹

Bir Peygamber âşığı olan Ahmed Yesevî Hz. Muhammed’i yegâne önder ve örnek şahsiyet olarak görür. Her vesileyle Peygamber Efendimize salavat getirilmesini ister. Onun güzel hasletlerini ya edip ona salat u selam getirilmesini vecibe olarak addeder.²⁰ “Âyet hadis her kim aytsa sâmi bolğil”²¹ diyerek her kim âyet ve hadisten deliller ortaya koyarsa ona kulak vermemizi istemektedir.

Allah’a ve peygamberlere iman kadar meleklerle iman da Ahmet Yesevî’nin inanç dünyasında merkezi mahiyet arz etmektedir. Arslan Babayla arasındaki konuşmasında Arslan Baba Hakk’a yürüyüşünü anlatır. Vefatıyla meleklerin cenazesine iştirak edeceğinden bahseder. Şeyhi Arslan Baba örneğinde mürşid-i kâmillerin meleklerle yoldaş olmasını hatırlatmaktadır. Ahirete irtihal eden mürşide rahmet okuyan meleklerin imamı olarak Cebrail (a.s.)’ı görür. Diğer meleklerle tabi olup Cebrail (a.s.)’ın imametiyle Hakk’a uğurlanacağını, mezara İsrâfil ve Mikail (a.s.) tarafından konulacağını belirtir. Meleklerin müminlerle ünsiyeti ve ülfiyeti dile getirilmektedir.²²

Hak âşıklarının inleyerek yola girdiklerini söyleyen Ahmet Yesevî, âşıkların başına her ne cefa gelse bunu Hak’tan bildiklerini söylemektedir. Hak’tan gelen her türlü takdire razı olan kulların ölümden sonraki hayata hazır hale geldiklerini belirtmektedir. İlahi takdire rıza gösteren, kendisini ilahi imtihana hazırlayanlar seherlerde ağlayarak Hakk’a yakınlık kazanırlar.²³

¹⁹ Yıldırım, “Hoca Ahmed Yesevî”, *Doğu’dan Batı’ya Düşüncenin Serüveni*, c. VII, s. 131.

²⁰ Pîr-i muğân hak Mustafâ bî-şek biling
Kayda barsang vasfın aytıp ta’zîm kiling
Dürûd aytıp Mustafâğa ümmet bolıng
Ol sebeddîn almış üçde kirdim yirge. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 64.

²¹ Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 48.

²² Baba’m aydı ey balam melâyikler yığılğay
Cebrâ’îl imâm bolup özgele tâbi’ bolğay
Mika’îl ve İsrâfil köterip gürge koyğay
Arskın Baba’m sözlerin işitingiz teberrük. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 124.

²³ “Âşıkları zâr ingreben yolğa kirdi
Her ne cefâ tigse anı Hak’dın bildi
Râzî bolup yir astığa hâzır boldı

İnanç esasları kadar ibadet esaslarına da riayet etmeyi öngören Ahmet Yesevî, sûfilere tavsiyesinde her gece nafîle namazı kılmalarını ve teheccüd namazlarını terk etmemelerini istemektedir.²⁴ O bir yandan ibadetlere devamı önemseyip namaz ehli olmayı salık verirken diğer yandan da gösteriş için namaz kılıp ele tesbih alınmasını reddetmekte ve riyakâr bir vaziyette namaz kılmayı son demde imandan yoksun kılınma felaketi olarak görmektedir.²⁵ Ahmet Yesevî “Bî-namâz u bî-tâ’atke birmes kuvvet” sözüyle Allah’ın namazsız ve itaatsizlere kuvvet vermeyeceği uyarısında bulunmaktadır.²⁶ Namaz, oruç ve tövbe üzere varanlara, Hak yoluna girip ayak koyanlara, böylesi bir tövbeyle ahirete varanlara Allah’ın mağfiretine ermiş kullarla sohbeti vardır.²⁷

Ahmet Yesevî’ye göre namaz, oruç ve tövbe üzere varanlara, Hak yoluna girip ayak koyanlara, böylesi bir tövbeyle ahirete varanlara Allah’ın mağfiretine ermiş kullarla sohbeti vardır.²⁸ Tövbeyle kulluklarını ciddiyete büründüren ve günlerini oruçlu geçirenler ölüp kabre girince kabirleri genişler. Tövbekâr kullara Allah’ın rahmeti, bereketi, kudret ve lütfu tecelli etmeye başlar.²⁹ Ahmet Yesevî halka gösteriş olsun diye oruç tutanları yerden yere vurmaktadır. Tuttuğu orucun halk tarafından bilinmesini isteyenlerin son deminde imandan cüda kılınacaklarını hatırlatmaktadır.³⁰

Ahmet Yesevî’ye göre imanî kavi ve ibadetlerine müdavim olan inananların güç ve kuvvet kazanmaları, emr-i bi’l-ma’ruf ve’n-nehy-i

zâr yığlaban seherlerde turar döstlar. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 168.

²⁴ Ahmet Yesevî, *Fakr-nâme*, s. 252.

²⁵ Namâz okup tesbih kolğa algenlemi
Âhir demde imânın cüdâ kıldım. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 130.

²⁶ Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 142.

²⁷ Namâz rûze tevbe üzre barğanlarğa
Hak yolğa kirip kadem koyğanlarğa
Uşbu tevbe birle anda barğanlarğa
Yarlıkânmiş kullar birlen sohbeti bar. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 146.

²⁸ Namâz rûze tevbe üzre barğanlarğa
Hak yolğa kirip kadem koyğanlarğa
Uşbu tevbe birle anda barğanlarğa
Yarlıkânmiş kullar birlen sohbeti bar. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 146.

²⁹ Tévbe kılğan aşıklarğa nûn irür
Tüni küni sâyim bolsa köngli yarur
Kaçan ölüp gürge kirse gün kingür
Uğan İzi’im Rahîm Rahmân rahmeti bar. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 146.

³⁰ Rûze tutup halkğa riyâ kılgenlemi
Âhir demde imânın cüdâ kıldım. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 130.

anı'l-münker görevini hakkıyla yerine getirmelerine bağlıdır. Yatıp kalkıp Hakk'ın emrine amade olmak gerekmektedir.³¹

2. Tarikat Kapısı ve Tarikatın On Makamı

Ahmet Yesevî tarikata candan geçip girilmesini öngörmektedir. Tarikatta yalan yere âşıklık davasına kalkışılmasını reddetmektedir.³² Ahmet Yesevî tarikata girmenin ön şartını benlikten kurtuluş olarak görmektedir. Ona göre candan geçmeden yola ayak basılmaz. Nefsi öldürmeden teslimiyet gerçekleşmez ve fenâ fillah makamına erişilmez. Tarikat yoluna hamlık ve tamahkârlık ile asla girilmez.³³

Ahmet Yesevî tarikat kapısının on makamını şu şekilde sıralamaktadır:

1. Tövbe etmek: Neredeyse tüm hikmetlerinde nefsinin hesaba çeken, murakabe eğitimini esas alan ve kendi iç dünyasını muhasebe eden Ahmed Yesevî, gaflet ile geçen ömrüne yanmakta, gözden ve dizden giden kuvvete üzülmekte, pişman olmanın geçen vaktine üzülmekte, salih amel işleyemeden göçüp gittiğine ağlamaktadır.³⁴ Dostlara seslenen Ahmet Yesevî onlara hitaben işlediğim hatalardan dolayı ağlamayayım mı, demekte, dertli halinin sebeb-i hikmetini beyan etmektedir.³⁵ Beyhude geçen ömründen dolayı Allah'tan utanmakta, günah işlemekten çok korkmakta, candan geçip Allah'tan aman dilemektedir.³⁶ Gözyaşının ehemmiyetine her defasında dikkat

³¹ Emr-i ma'rûf nehy-i münker bilip kılsa
Yatsa kopsa bir Hudây'ın hâzır bilse
Tâ ölgünçe hâcesiğa hizmet kılsa
Kuvvet birür anı ne dip düta kılsun. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 142.

³² Candın kiçip tarikatke kirmegünçe
Âşık min dip yalğan da'vâ kılmang dostlar. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 172.

³³ Menlik birle tarikatke kirmediler
Cândın kiçmey yolğa kadem koymadılar
Nefs öltürmey teslim fenâ bolmadılar
Ham tama'lığ birle yolğa kirmeng döstar " Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 172.

³⁴ Kul Hâce Ahmed gaflet birle "ömrüng ötti
Vâ-hasretâ közdin tizdin kuvvet kitti
Vâ-veyletâ nedâmetni vaktı yitti
"Amel kılmay kârvân bolup köçtim muna. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 56.

³⁵ Yığlamay mu ey döstarım hatâ kıldım. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 56.

³⁶ Altmış birde şermende min ilâhımdın

çeker çok ağlayanların Hak didârını tereddütsüz göreceğini söyler. Mahşer günü Hak didârını görmek için bağışlamayacağı imkânı yoktur. Herşeyden vazgeçip Allah'ın cemaline meftun olur. Mahşer günü Hakk'ın didârına nazar kılacakların hatalarından pişmanlık duyup gözyaşı dökkenler olacağını ifade eder.³⁷ Aslında o insanlığın hal ü pür melaline yanmaktadır. İnsanlığın genel gidişatındaki bu vurdumduymazlığa dikkat çekmektedir. Hepimizi âgâh olmaya ve hatalarımızla günahlarımızın farkına varmaya davet etmektedir. Hakk'a vurgun, ilahi rızaya tutkun olmak suretiyle kişinin günahlarından arınabileceği belirtilmektedir.³⁸ Diğer yandan günah ve isyanlar Ahmed Yesevî'yi korkutur. Günahlardan korkusu onun yüzünü Hakk'a döndürür ve Allah'a sığınıp tövbekâr kılar.³⁹ Günah derdi onu hasta eder, dermansız bırakır, Allah korkusuyla uykusuz geceler geçirir.⁴⁰ Allah'a yönelme arzusu onu dertlendirir, Allah'ın yâdı için gözyaşları döker, Allah'ı bulma arzusu onu çöllerde divane kılar.⁴¹ Arınmış bir ruhla Allah'a kavuşma özlemi onun yegâne hedefidir. Günahlarının küçük ve büyüğüne bakmadan Hak'tan alıkoyan engeller olduğunu idrak eder. Günahlarını dağlardan ağır olarak görür. Kıyamet gününde günahlarından dolayı azaba maruz kalacağını korkusunu duyar. Allah'ın azamet ve ihtişamından haşyet duyar. Allah'ın huzurunda mahcubiyet

Eyâ dostlar küp korkar min günâhımdın
Candın kiçip penâh tiley Hudây'ımdın
Bir ü barım didârıngı körer min mü. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 92.

³⁷ Köp yığlağan didârımnı bî-şek körer
Rüz-ı mahşer didânımnı 'atâ kıldım. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 126.

³⁸ Sevda kıldım yazuklarım Hak kiçürdi
Andın songra Hak yoluğa saldı döstlar. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 76.

³⁹ Tevbe kılıp günâhımdın korkup kayttım
Zâtı uluğ hâcem sığınıp kıldım sanga. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 82.

⁴⁰ Kırk sikizde 'aziz cândın bîzâr boldum
Güneh derdi kesel kıldı bîmâr boldum
Ol sebeb'din Hak'dın korkup bîdâr boldum
Zâtı uluğ hâcem sığınıp kıldım sanga. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 84.

⁴¹ Kırk üçümde Hak'nı izlep nâle kıldım
Köz yaşımı akuzuban jaâle kıldım
Beyâbnlar kizip özüm vâle kıldım
Zâtı uluğ hacem sığınıp kıldım sanga. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 82.

duymaktan imtina eder. Günahlarından temizlenmeyi, günah yükünü hafifletmeyi, pişmanlık duygusuyla arınmayı mizaç edinir.⁴² Salih amel işleyememekten vicdan azabı duyan, günahlarının çokluğundan sancılı yaşayan Ahmet Yesevî, meleklerin günahını yazdığını söyleyerek bizlerde günahlara karşı dikkatli olmayı hatırlatmaktadır.⁴³

Günahkârlar bilmeden ne günahlara dalmaktadır. Yüz binlerce günah işleyip tövbe etmeden dergâha mı varılır? Ahmet Yesevî dergâhına gelecek olanlara ne kadar günah işlemiş de olsalar tövbe etmek suretiyle girebileceklerini söylemektedir. Günahlardan kurtulmanın ve tövbelerin kabulünün şartını da himmetimizi yüksek tutmak ve Allah'a dua etmek olarak nitelendirmektedir.⁴⁴

Günahların acı akıbetinden olanca şancısıyla korkmasına rağmen Ahmet Yesevî, asla Allah'ın rahmetinden ümidini kesmez. Hatalı işlerinden dolayı Allah'a tövbe ederken tüm hacetleri için Allah'tan niyazda bulunur. Allah'ın rahmetini sonsuz bilir ve Hak kapısının kendisine de açılacağına inanır.⁴⁵

Günahlarından arınmak için tövbe edip Hakk'a dönen âşıklar cenneteki dört pınardaki şerbete nail olurken tövbeden nasipsiz gafiller daracık lahiddeki kabir hayatında azap vardır.⁴⁶ Bu cennet pınarlarından kana kana içecek olanlar tövbe kılan âşıklardır. Tövbesizler

⁴² Kul Hâce Ahmed yaşing yitti vigirmi bir
Ne kılğay sin günâhlanng tağdın ağır
Kıyâmet kün gazab kılrsa Rabbim kâdir
Eyâ döstlar neçük cevâb ayğum muna. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 68.

⁴³ Sanga ʿayân ʿamelsiz min köptür günâh
Cümle melek yazuklanm bildi dostlar. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 80.

⁴⁴ Yüz ming günâh sâdir boldı bile'lmeding
Tevbe kılıp dergâhığa kile'lmeding
Hidmet kılıp yahşi du'â ala'lmeding
Yazuklardın sini ne dip sivâ kılsum. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 140.

⁴⁵ Kırk bişimde sindin hâcet tilep kildim
Tevbe kıldım her iş kıldım hatâ kıldım.
Yâ ilâhım rahmetingni uluğ bildim
Zâtı uluğ hâcem sığnıp kıldım sanga. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 84.

⁴⁶ Tevbe kılıp Hak'ya yanğan ʿâşıklarğa
Uçmah içre tört arığda şerbeti bar
Tevbe kılmay Hak yanmağan ʿâfillerğa
Tar lahidde katığ ʿazâb hasreti bar. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 146.

bu pınarlardan mahrum kalırken onlara zehir zakkum şerbeti içirilir.⁴⁷ Cennet nimetinin kıymetini bilen kullar tövbede ihmalkâr davranamaz. Tövbede acele edip Hakk'ın huzuruna varmak ister. İlahi huzura yaraşan bir duruş sergileyen tövbekâr kullara cennet hurileri, cennet kökleri, cennet gilmânı ve vildânı hizmete ram olurlar. Cennette kendisine türlü türlü şeref kıyafeti giydirirler.⁴⁸ Tövbe edenler ilahi nura nail olurlar. Zulmetten çıkıp nura gark olurlar. Tövbeyle kulluklarını ciddiyete büründüren ve günlerini oruçlu geçirenler ölüp kabre girince kabirleri genişler. Tövbekâr kullara Allah'ın rahmeti, bereketi, kudret ve lütfu tecelli etmeye başlar.⁴⁹ Bu dünyadan tövbesiz gidilmez. Tövbeyle arınanlar öldükten sonra kabir azabı görmez. Kıyamet günü Arasat meydanında perişan olmaz. Tövbe nasip olmayanlara Kıyamet günü hüsrân var, ahirette pişmanlık var ve mahşerde feryat ve figan var.⁵⁰ Namaz, oruç ve tövbe üzere varanlara, Hak yoluna girip ayak koyanlara, böylesi bir tövbeyle ahirete varanlara Allah'ın mağfiretine ermiş kullarla sohbeti vardır.⁵¹

2. Pîr'e el vermek: Ahmet Yesevî yola giren erenlerden yol sormayı, yola koyulurken kılavuz edinmeyi, bir bilenle yolda ilerlemeyi

⁴⁷ Ol aňlar kimge turur bilgil munı
Tevbe kılğan aşıklarğa içrür anı
Tevbesizler ol arığdın içmes sunı
Anga içrür zehir zakkım şerbeti bar. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 148.

⁴⁸ Uçmah mülkin ukğan kullar tevbe kıl sun
Tevbe kılıp hazretiğa yavuk bolsun
Hür u kusür gilmân vildân hâdim bolsun
Elvân elvân kıyer teşrif hil'atı bar. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 146.

⁴⁹ Tevbe kılğan aşıklarğa nûn irür
Tüni küni sâyim bolsa köngli yarur
Kaçan ölüp gürge kirse gün kingür
Uğan İzi'm Rahîm Rahmân rahmeti bar. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 146.

⁵⁰ Tevbesizler bu dünyâdın kiçmes bilür
Ölüp barsa gür azâbın körmes bilür
Kıyâmet kün tang Arasât atmas bilür
Heyhât heyhât nevha feryâd künleri bar. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 146.

⁵¹ Nainâz rûze tevbe üzre barğanlarğa
Hak yolığa kirip kadem koyğanlarğa
Uşbu tevbe birle anda barğanlarğa
Yarlıkanmış kullar birlen sohbeti bar. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 146.

öngörmektedir.⁵² Gayb erenlerinin kıymet-i harbiyesi elbette yüksektir. Üveysîlik ve maneviyat âleminde Hak erenleriyle kalbî irtibat kurmak nimettir. Ancak Ahmet Yesevî sülûk eğitimini daha çok önemsemektedir. Tasavvuf yoluna ihlasla girip bir mürşid-i kâmile bende olmayı önemsemektedir. İstikamet sahibi bir mürşid-i kâmile eşlik etmeyi Hızır (a.s.) ile İlyas (a.s.) eşlik etmekten öncelikli olduğunu, mürşid-i kâmilin rahmet nazarına mazhar olmayı *gavsu'l-gıyas*'la mülaki olmaktan öte görmektedir.⁵³

Arslan Baba'nın sunduğu hurmayı ağzına koyuşundan hareketle pîre intisabından bahseden Ahmet Yesevî, ağzına konan hurma kokusunun kendisini mest ettiğinden bahseder. Çünkü tasavvuf eğitim müridi kıvama erdirir. Tarikata intisabı dünyadan da ahiretten de geçmek olarak nitelemektedir. Terk-i dünya ve terk-i ukba çabasıyla kendisini Hakperest olarak tanımlamaktadır. Hâcelik ve mollalık gibi unvanlarını bir kenara bırakarak mürşidin elinde hamur gibi yoğrulduğunu söylemektedir.⁵⁴

Ahmet Yesevî muhataplarına erenlerin arkasından asla geri kalmalarını tavsiye etmekte, erenler yoluna girenlerin sonunda muratlarına ereceklerini belirtmektedir.⁵⁵

Ahmet Yesevî erenlerin Hak yâdından asla gafil kalmayacağını belirtir. Allah'ın zikrinden onları hiçbir şeyin alıkoyamayacağını dile getirir. Erenler yolunu tutanların asla yolda kalmayacağını beyan eder. O makamda sırrın muhafazası makbul olur.⁵⁶

⁵² Yolğa kirgen irenlerdin yolnu sormay. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 126.

⁵³ Arslan Baba'm aydılar tâliblerde yok ihlâs
Piring hâzır bolğanda ne kirek Hızır İlyâs
Pirğa kadem koyğanda yâd itme ğavsu'l-ğiyâs
Arslan Baba'm sözlerin işitingiz teberrük. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 116.

⁵⁴ Ağzım açtım saldılar hurmâ ıssı kıldı mest
İki âlemdin kiçip va'llâh boldum Hak-perest
Hâcc mollâ yığıldı alıp yördi dest-be-dest
Arslan Baba'm sözlerin işitingiz teberrük. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 124.

⁵⁵ İrenlemi arkasıdın hergiz kalma
Yolğa kirgen âhir murâd tapar döstlar. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 170.

⁵⁶ İrenleri hak yâdın gafil bolmas
Ricâlun lâ tulhîhim đir hâliku'n-nâs
İren yolın tutkan hergiz yolda kalmas

Pîre bağlanmak insana ne kazandırır? Bu soruya cevap verirken Ahmet Yesevî, pîr eteğini tutup yola giren âştığın Hak yolunu izleyip iki gözünü giyan kılacağına, gözyaşı dökebilme bilincine ereceğini söyler.⁵⁷

3. Vird-i evkâtı yerine getirmek: Ahmet Yesevî'ye göre sûfî Hakk Teâlâ'yı anarak vaktini hoş geçirmelidir.⁵⁸ Vakitlerin evradını gereğince yerine getirmeye davet eden Ahmet Yesevî bizleri seherlerde can kaynatıp durup dinlenmeden çalışmamızı istemektedir.⁵⁹ Vaktin muhafazası, zamanın değerlendirilmesi ve hayatın anlamlandırılması noktasında Ahmet Yesevî on altıncı hikmette seher vakitlerinin kıymetini bilmeye davet ederken, seher vakitlerinde ağlayıp nâle eylememizi, inleyişimizden yer ve göklerin ahenge bürünmesini tavsiye etmektedir.⁶⁰ Hakk'ın huzuruna tertemiz gidebilmek, ilahi dergâha layık olabilmek için Ahmet Yesevî gece yatmayı uyukuyu haram kılmayı öğütlemektedir.⁶¹ Zakir olmanın ve gafletten kurtulmanın çaresi şevke bürünüp Allah diyerek dosdoğru olmak, gece uykusuna haram kılacak kıvama ermektir.⁶²

4. Pîr'in hizmetinde olmak: Ahmet Yesevî hikmetlerinde hizmet edenlerin elinden pîr-i muğânın tutacağını ve mürşid-i kâmillerin hizmet edenlerin muradına ereceklerini söylemektedir.⁶³ Ahmet Yesevî muhataplarına mürşid-i kâmillerin hizmetinde olmayı öğütlerken, tarikatta kendiliğinden yol aldığı iddiasında bulunmamasını öğütlemektedir. Tarikatın ne denli tehlikelerinin olduğunu hatırla-

Ol hazretde sır esrârı makkûl bolur. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 170.

⁵⁷ Pîr itekin tutup 'âşık yolga kirse
Hak'nı izlep iki közi giryân bolur. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 190.

⁵⁸ Ahmet Yesevî, *Fakr-nâme*, s. 252.

⁵⁹ Seherlerde cânig kaynap tınmay işle. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 128.

⁶⁰ Seher vaktde kopup yığlap nâle eyle
Nâlişingdin yirü kökler nevâ kılun. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 140.

⁶¹ Kiçe yatmay hâb-ı gâflet harâm kılun
Bende ne dip dergâhığa hatâ kılun. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 140.

⁶² Şevking bile Allâh ayüp râstğa kaytup
Tün uykusun harâm eylep bolğil bîdâr. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 150.

⁶³ Hizmet kılğıl pîr-i muğân kolung alsun
Hizmet kılğan murâdığa yiter döstlar. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 164.

türken, kılavuzsuz yola girilemeyeceğinden bahsetmektedir.⁶⁴ Takip eden dizelerinde Ahmet Yesevî mürşid-i kâmillere hizmetin nefse ne denli âfet oluşturduğunu şu şekilde izah etmektedir:

Mürşidlere hizmet kılsan, nefse afet;
Değme cahil bu yollarda kılmaz takat;
Sâdık kullar bu yolları bilir rahat;
Diriyken ölmeden didâr arzu kılmayın dostlar.⁶⁵

Ahmet Yesevî mürşit olmadan tasavvuf yolunda asla muradın hâsil olmayacağını ve mürşide hizmet kılmadan Hakk'a vasıl olunamayacağını dile getirir.⁶⁶ Kulluğumuzu kıvama erdirmek için maneviyat önderlerinin yanında yol almamız gerektiğini Ahmet Yesevî şu şekilde beyan etmektedir:

Zahmet çekip Kul Hâce Ahmed yola gir sen;
Bir kul görsen, kulu olup mâna sor sen;
Yâ İlâhim, nasip kılsa, mâna al sen;
Mâna sorup nâna alan gerçek kul olur.⁶⁷

5. Tecrîd olmak: Ahmet Yesevî halvette bulunan dervişin zikrullah ile olmasını tavsiye etmektedir.⁶⁸ Hakk'a âşık sadık kişilerin yalnız yürüdüklerinden bahseden Ahmet Yesevî, onların yarın Hak divanında izzet göreceklerini söyler. Ağyârdan yüz çevirip yâr ile hoşnut olan âşıklar cennette girip Hakk'ın didârını göreceklidir. Cennete kavuşan bu âşıklar hoşluk bulacaklardır. Gizli yürüyen, Allah ile olan dostluğunu özelde tutan, Hak ile olan ünsiyetine başkalarını ortak kılmayanların riyası mı olur?⁶⁹

⁶⁴ Mürşidlemi hizmetini kil ihtiyar
Özlükümdin yolğa kirdim dirme zinhar
Yahşı bilseng tarikatnı hatan bar
Kılavuzsuz uşbu yolğa kirmeng döstlar. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 172.

⁶⁵ Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 175.

⁶⁶ Mürşid bolmay hergiz murâd tapmadılar
Hizmet kılmay Hak'ka vâsıl bolmadılar. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 184.

⁶⁷ Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 189.

⁶⁸ Ahmet Yesevî, *Fakr-nâme*, s. 252.

⁶⁹ Hak'ka âşık sâdıkları yörür halvet
Tangla barsa Hak kaşıda körür izzet
Cennet kirip didâr körer ayş u râhat
Pinhân yörer halkka ne dip riyâ kılsun. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 144.

6. Tefrid olmak: Ahmed Yesevî'nin kat ettiği makamlardan biri de uzlettir. Uzlet tecrübesini intisabının altıncı yılında tamam kılar. Uzlet eğitimi gereğince insanlardan kaçır, şöhretten uzaklaşır, başkalarının eline bakmayı terk eder, halka güvenmekten sıdkını sıyırır. Halktan kaçıkça manevî mertebelerinin yükseldiğine şahit olur, yaratılmışlara güveni terk etmesi sonucu meleklerin ilhamına mazhar olur. Öyle ki göğe yükselip meleklerden ders alır. Tüm tanıyıp tanımadıklarından ilgiyi keser. Her türlü alakadan kendini uzaklaştırır. Kimsedenden medet ummaz. Hak'tan başka kimseye nazar etmez. Tüm kayıtlardan uzaklaşınca kendi iç âlemine dalar, manevî âlemleri seyretmeye dalar ve sonsuzluk yolculuğunu gerçekleştirilmeye koyulur.⁷⁰

Ahmed Yesevî'ye göre kişinin ilerleyen yaşına rağmen uyana-maması ne acıdır. Ömür sürerken kişinin insafa gelip Hakk'a doğru yönelmemesi ne felakettir. Bu acı halleri derinden hisseden Ahmed Yesevî seher vakitlerinde ağlar durur. İnceleyip feryat eder. Gözyaşları ve ahı onu tövbekâr kılar. Hak katında kabul olunan bir kul ko-numuna gelmeye çalışır.⁷¹

Ve yine sūfî dünya ve ahirette onun himmetine sığınmaz, bütün Cennetlerin nimetleri gözüne görünmez. Yine sūfî denilen (kişi) Hudâ-yı Teâlâ'nın şevkinde *su gibi olup eriyip akmalıdır*. Gönlünü Hakk'ın rızasına vermelidir. Çocuklarına ve malına gönül vermemelidir. Yine sūfî denilen (kişiyi) mezarında bulmazlar, (hatta) sırat'a da, cennet'te de bulmazlar. Hazret-i Vâcib Teâlâ'nın yakınında bulunurlar.⁷²

7. Havf: Ehlisünnet inancını benimseyen Ahmed Yesevî müminin korku ve ümit arasında olmasını kabul etmektedir. Ona göre Hakk'a bende olup Allah'a kulluğunu hakkıyla yerine getirmeye çalışanlar Allah'ın lütfuna nail olacak, Hak'tan gelen fermanla ye'se düşmeyecektir. Allah yolunda can verenlere Allah imanının nurunu lütfedecek-

⁷⁰ Altı yaşda turmay kaçtım halâyıkdın
Kökke çıkıp ders öğrendim melâyıkdın
Dâmen kisip heme ehl ü 'alâyıkdın
Ol sebebdin altmış üç kirdim yirge. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 62.

⁷¹ Otuz yiti yaşka kirdim uyğanmadım
İnsaf kılıp Allâhı sarı tolğanmadım
Seher vaktde zârî kılıp iğrenmedim
Tövbe kıldım hâcem kabûl kıldı dostlar. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 78.

⁷² Ahmet Yesevî, *Fakr-nâme*, s. 253.

tır. İman nuruna eren mümin huzura erip mutlu olacaktır.⁷³ Ahmet Yesevî olarak kendisinin gece gündüz havf makamında olup heybet ve haşyet hali yaşadığını söylemektedir.⁷⁴ Ahmey Yesevî'nin tavsiyesi şudur: "Sûfî *havf ve recâ* içinde olsun."⁷⁵

8. Recâ

9. Pîr'in izni ile konuşmak

10. Nasihat dinlemek.⁷⁶

3. Marifet Kapısı ve Marifetin On Makamı

Ahmet Yesevî marifet bostanında cevelan kılanları şu dizeleriyle muhabbet gülzarında açan hoş güle benzetmektedir:

Muhabbetin meydamna kendini salsa,

Mârifetin bostanında cevlan kılsa,

Sır şarabın içip âşık ruhu kansa,

*Meveddetin gülzârına hoş gül olur.*⁷⁷

Marifet bostanında can veren, muhabbet meydanına baş koyan, hakikat denizinden cevher alan dalgıç gibi hakikat deryasından çıkmaz olur.⁷⁸

Marifet makamlarını; *Fena'* olmak, *dervişliği* kabul etmek, *her işe tahammül* etmek, *helâl ve güzel* istekte bulunmak, *marifet* olmak, *şeriat* ve *tarikâtı* ayakta tutmak, *dünyayı terk* etmek, *ahiret'i* seçmek, *vücûd* makamını bilmek *hakikat* sırlarını bilmek olarak sıralamaktadır.⁷⁹ Ah-

⁷³ Otuz iki yaşda yitti Hak'dın fermân
Bendelikke kabûl kıldım kılma arman
Cân birürde birgüm sanga nûr-ı îmân
Garîb cânım şâdmân bolup küldi döstlar. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 76.

⁷⁴ Kul Hâce Ahmed neçük munda orun tutsun
Kıçe kündüz korka turur heybeti bar. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 148.

⁷⁵ Ahmet Yesevî, *Fakr-nâme*, s. 252.

⁷⁶ Ahmet Yesevî, *Fakr-nâme*, s. 247-248.

⁷⁷ Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 187.

⁷⁸ Ma'rifetning büstânında cânıñ birgen
Muhabbetning meydânında baş oynagan
Hakikatning deryâsıdın gevher alğan
Ğavvâs yanglığ ol deryâdın çıkmas bolur. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 194.

⁷⁹ Ahmet Yesevî, *Fakr-nâme*, s. 248.

met Yesevî hikmetlerinde bu makamlardan özetle şu şekilde bahsetmektedir:

1. Fena *Olmak*: Ahmed Yesevî fenâ fillah makamına ermeyi addan ve nişandan ari olmaya, adı sanı terk etmeye, nefy ve isbat zikriyle Allah diye diye *illâ* kıvamına ermeye, halis ve muhlis bir kul olmaya bağlı görmektedir.⁸⁰ “Allah derdi satılmaz ki satın alasın” diyen Ahmet Yesevî, fenâ fi’ş-şeyh mertebesine dikkat çekip sevenlerini müşşid-i kâmilin hizmetinde toprak olmaya davet eder, pâk olmadan, arınıp temizlenmeden, nefsânî arzulardan soyutlanmadan Hak yoluna girilemeyeceğinden bahseder. Fenâ fillah düzeyine ulaşp Allah ile bir ve beraber olmak için Allah’a yaraşır bir öür sürmek gerekmektedir.⁸¹

2. Dervişliğı Kabul Etmek: Ahmet Yesevî’ye göre tasavvuf iddiayı terk etmektir. Şeyhlik davası güdenler yolda kalır. Fes ve sarığı değersiz bir pula satan Ahmet Yesevî, tasavvufu hırka ve tesbih işi olarak değil kalb hayatı olarak görmektedir.⁸² Arslan Baba’nın dergâhına kabul sürecini anlatan Ahmet Yesevî, tarikata girerken gösterdiği metanetten dolayı Arslan Baba’nın takdirine mazhar olduğunu söyler. Manevî evladı olarak kendisine külfet oluşturmadığından bahsedilen Ahmet Yesevî’ye şeyhi beş yüz yıldır saklanan hurmayı verir. Bu beş yüz yıllık süreç Peygamber Efendimizle Arslan baba arasındaki geçen zaman dilimidir. Tarikat pîri ile Peygamber Efendimiz arasındaki kesintisiz bağa *silsile* adı verilmektedir. Arslan Baba tarikat-ı Muhammediyye denilen nebevî sünnete sadakat şuurunu Ahmet Yesevî’ye aşlar, tarikatını kendisine tevdi eder, halifesi olarak görevlendirir, artık korkusunun kalmadığını, honut olup bahtiyar hale dönüştüğünü söyler.⁸³ Ahmet Yesevî

⁸⁰ Nâm u nişân hiç kalmadı lâ lâ boldum
Allâh yâdın ayta ayta illâ boldum
Hâlis bolup muhlis bolup fenâ boldum
Fenâ fi’llâh makâmığa açtım muna. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 56.

⁸¹ Allâh derdi satkun irmes satıp alsang
Pîr-i muğân hizmetide hâk bomasang
Hak yoluğa kirip bolmas pâk bolmasang
Lâ-mekânda Hak’dın sebak aldım muna. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 100.

⁸² Şeyh min diben da’vâ kılıp yolda kaldım
Fes ü destâr püçek pulğa satıp kildim. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 106.

⁸³ Baba’m aydı ey balam teklif kılmadım manga
Biş yüz yıldur kârımda saklap irdim min sangâ

derişlik eğitimini kabul etmenin ne denli bir kıymet olduğuna Baba Maçın hikâyesini anlatırken hassaten değinir. Baba Maçın gelmeseydi insanların farkındalık bilincine eremeyeceklerini, onun irşadıyla derişlik yoluna girilmeseydi halkın perişan olup gideceğini anlatır. Baba Maçın'den gereğince yararlanmasaydı kendisinin de heba olup gideceğini dile getirmektedir.⁸⁴ Derviş kimdir? Derviş helal lokmayı talep edip haram yemeyenlerdir. Derviş geceleri Hak yâdından gafil olmayanlardır. Derviş kul olarak kulluğundan geri durmayanlardır.⁸⁵

3. Her İşe Tahammül Etmek: Ahmet Yesevî'nin bizlere en önemli tavsiyesi başımıza yüz bin türlü bela da gelse asla inlememektir. Aşk sırrını bilmenin yegâne yolu belalara tahammüldür.⁸⁶

4. Helal ve Güzel İstekte Bulunmak: Derviş helal lokmayı talep edip haram yemeyenlerdir. Derviş geceleri Hak yâdından gafil olmayanlardır. Derviş kul olarak kulluğundan geri durmayanlardır.⁸⁷

5. Ma'rifet Olmak: Hakk'ı bilenler, marifetullaha erenler ve Hak Teâlâ'yı tanıma şerefine erenler kendilerini izhar etmezler. Hakk'ı tanıyanlar hem şöhretten kaçınır hem de başkalarının iltifata ermekten uzak dururlar. Hakk'ı bilenler ne han derdine düşerler ne de beylerden onay alırlar. Hakk'ı bilenler için başkasının ne düşündüğü değil Allah Teâlâ'nın ne diyeceği önemlidir, halkın onayı değil Hakk'ın takdiri esastır. Marifet sahibi olanlar sadece Hakk'a nazar ederler.⁸⁸

Mezesini siz alıp telkîn birdingiz manga
Arslan Baba'm sözlerin işitingiz teberrük. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 124.

⁸⁴ *Baba Maçın ol dem aydı vâ-Ahmedâ
Kilmesem min rüsvâ bolup halklar ara
Öler irdim uşbu hâlet birlen muna
Zâr yığlaban 'arz-ı hâlin ayttı döstlar.* Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 182.

⁸⁵ Gâfil bolmas Hak yâdidin tünler tamâm
Lokma helâl taleb kılur yimes harâm
Derviş kirek uşbu sıfat birle müdâm
Kul boluban kulluğıdm tanmas bolur. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 194.

⁸⁶ Yüz ming belâ başka tüşse ingrenmegil
Andın songra ışk sırrını biler döstlar. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 168.

⁸⁷ Gâfil bolmas Hak yâdidin tünler tamâm
Lokma helâl taleb kılur yimes harâm
Derviş kirek uşbu sıfat birle müdâm
Kul boluban kulluğıdm tanmas bolur. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 194.

⁸⁸ Haknı bilgen big ü han u halknı bilmes

6. Şeriat ve Tarikat'ı Ayakta Tutmak: Yaratılış gayemizi Hakk'a kulluk olarak niteleyen Ahmet Yesevî, hayatı yemek ve içmekten ibaret görmez, dünya rahatını gaye edinmez, elest bezminde verilen sözün gereğine uygun bir şekilde yaşam sürülmesini kulluğun gereği olarak nitelemektedir.⁸⁹ Herbir hikmetinde ibadetlerin ifasına dikkat çeken Ahmed Yesevî, tasavvufî tecrübesini anlattığı Yaşnamesi'nde intisabının beşinci yılında Allah'a itaat bilincini şuur haline getirdiğini, Hakk'ın emrine baş eğip oruç tutmayı âdet haline getirdiğini, gece gündüz zikreder olduğunu haber vermektedir.⁹⁰ Vahye muhatap olduğunun idrakinde bulunan Ahmed Yesevî, ilahi metni okuyarak Hak Teâlâ ile yüzleşir. Hakk'a kurbiyet arttıkça meleklerle yüzleşir. Hakk'ı anıp zikrettikçe Hakk'a can feda kılacak hale gelir. Kulluk Allah ile aramızdaki perdelerin sıyrılması, Allah'a yaraşır bir duruş sergilenmesi, Allah'ın lütfunu celbedecek bir anlayışa bürünmektir. Kulluk özgürleşmek, kayıtlar ve alakalardan sıyrılmak, yol almamızı engelleyen bağlarımızı koparmaktır.⁹¹ Ahmet Yesevî'ye göre ömür geçip gitmektedir. İtaat etmeden geçirilen ömre hasret duyulup ah çekilir. İtaatsiz geçirilen ömre eyvah denilir. Kulluk ve itaatle ömür sürenler Hak katında ne hoş saadete ererler. İtaat kılmadan hayat sürenlerin yüzleri solar.⁹² İbadet yoğunluklu hayata sahip olunmasını öngören

Ol bendemni öz yolumda düta kıldım. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 128.

⁸⁹ Sizni bizni Hak yarattı tâ'at için
Ey bü'l-aceb içmek yimek râhat için
Kâlu belâ didi rûhum mihnet için
Edhem bolup yir astığa kirdim muna. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 104.

⁹⁰ Biş yaşında bilim bağlap tâ'at kıldım
Tatawu' [lal rûze tutup 'âdet kıldım
Kiçe gündüz zikrin aytıp râhat kıldım
Ol sebebden altmış üçde kirdim yirge. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 62.

⁹¹ Rivâyetni körüp Hak'ka sözleştim min
Yüz ming türlüğ melâyikke yüzleştim min
Ol sebebden Hak'nı sözleşip izleştim min
Cân u dilim anga fedâ kıldım muna. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 68.

⁹² Otuz tokuz yaşka kirdim kıldım hasret
Vâ-dirîga ötti 'ömrüm kanı tâ'at
Tâ'atlikler Hak kaşıda hoş-sa'âdet
Kızıl yüzüm tâ'at kılmay soldı dostlar. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 80.

Ahmet Yesevî, gönül gözünü parlatmadan yapılan ibadetlerin Hak dergâhında kabul olunmayacağını, Lâ-mekânda Hak'tan alınan derslerle kulluk çabasının yerine getirilebileceğini ortaya koymaktadır.⁹³ Kul olmak gayret ister, azmedip davaya sadakat ister. Hata ve isyanlarımıza pişmanlık duymadan, günahlarımızdan ötürü gözyaşı döküp pişmanlık duymadan, başımıza türlü türlü belalar da gelse doğruluğu şiar edinmeden, Allah'tan korkup gönlümüzü şâd eylemeden kulluğumuzun gereği yerine getirilemez.⁹⁴ Eğer sûfî halvette olsa, Hakk Teâlâ'nın zikri ile olmalıdır. Ve eğer halk arasında olsa, şariat emri ile iş yapmalıdır.⁹⁵

7. *Dünyayı Terk Etmek*: Hikmetlerinde zühd hayatına önem veren, zühdü muraccâh bir yaşam biçimi olarak gören Ahmed Yesevî, uluların yanında dünyayı vazgeçip yalnız Hakk'ı bulma eğitimi olarak değerlendirmektedir. Zorlu da olsa zühd hayatının Hakk'ı sevdiren bir yaşam tarzı olduğunu belirtir. Dünyalığı bir kenara bırakınca, dünyevî tutkularından uzaklaşınca tasavvuf yolunda ilerlemek kolay olur. Allah için dünyalıktan vazgeçenlerin âhı Arş'a yükselir. Dünyalıktan geçenlerin ahvali Hakk'ın hoşuna gider.⁹⁶ Ve eğer sûfîye dünyanın nimetini tamamen verseler, onun kâfirliğine işaret edilmiş olur.⁹⁷

Ahmet Yesevî selef-i salihini örnek gösterip bizden ümmet-i

⁹³ Köngül közin yarutmayın tâ'at kılsa
Dergâhı'ğa makbûl imes bildim muna
Hakikatdın bu sözlemi pâk örgenip
Lâ-mekânda Hak'dın sebak aldım muna. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 98.

⁹⁴ Közlerimdin kanlar töküp yâd itmedim
Yüz ming türlü'ğ mihnet saldı'ğ dâd itmedim
Sindin korkup hasta könglüm şâd itmedim
Lâ-mekânda Hak'dın sebak aldım muna. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 100.

⁹⁵ Ahmet Yesevî, *Fakr-nâme*, s. 252.

⁹⁶ Otuz yaşda otun kılıp köydürdiler
Cümle büzürg yığlıp dünyâ koydurdılar
Urup söğüp yalğuz Hak'nı söydürdiler
Ol sebebdin Hak'ka sığnıp kildim muna

Kul Hâce Ahmed dünyâ koysang işing biter
Kögsüngdeki çıkkan âhing Arşka yiyer
Cân birerde hak Mustafâ kolung tutar
Ol sebebdin Hak'ka sığnıp kildim muna. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 74.

⁹⁷ Ahmet Yesevî, *Fakr-nâme*, s. 251.

Muhammed'in bizden önceki öncülerinden bahseder. Onların bu dünyaya gönül vermediklerini, Allah için gözyaşı döktüklerini, günahlarına ağladıklarını beyan etmektedir. Sıranın bize de geleceğini ve ömrümüzün sona ereceğini hatırlatmakta, günahkâr olarak hepimizin tövbekâr olmamızı istemektedir.⁹⁸

Dünya ehlinin mallarını gözünde büyütüp dünyevî heveslere büründüğünden bahseden Ahmet Yesevî, dünyevî tutkulara maruz kâlanların benlik fikriyle Allah yolundan ve Hak davasından uzak kalacağını söyler. Bu duygularla hareket edenlerin öldüğünde imanından cüda kalacağını, can verirken hasret ile bu dünyadan ayrılacağını belirtmektedir.⁹⁹ Dünya malını biriktiren, dünya malına bel bağlayan ve dünya malı uğruna kavga edenlere ihtarda bulunan Ahmet Yesevî, dünya malını biriktirenleri çok gördüğünü, öldükleri vakit onları tövbeye davet ettiğini, dünya hırsına müptela olanların acı sonunu merak ettiğini söylerken, şeytanın onların son demlerinde imanlarına çengel vurduğunu, can verirken dünya heveslilerinin ağlaya ağlaya bu dünyadan gider olduklarını söylemektedir.¹⁰⁰ Ahmet Yesevî bizleri mümin kulların dünyaya müptela olmaktan kurtulması için duacı olmaya davet etmektedir. Ahmet Yesevî'ye göre dünyayı bir kenara koyan kullara ahiret yetecektir.¹⁰¹ “*Dünyâlıkdın bir zerreni kolğa alma*”¹⁰² tavsiyesiyle Ahmet Yesevî, dünyalığın zerresine tamah etmemeyi öngörmektedir.

⁹⁸ Sindin burun yârânların kayan kitti
Bu dünyâğa köngül birmey yığlap ötti
‘Ömring âhir boldı nevbet sangâ yitti
Günâhınğa tevbe kılğıl ey bed-kirdâr. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 150.

⁹⁹ Dünyâ-dârlar mâlin körüp hevâ kılur
Men menlikdin ol da'vâ-yı hudâ kılur
Öler vaktde imâmıdın cüdâ kılur
Cân birürde hasret birien kiter dostlar. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 164.

¹⁰⁰ Kamuğ dünyâ yğkanlarını va'llâh kördüm
öler vaktde kolar sin dip hâlin sordum
Şeytân aydı imânığa çengâl urdum
Cân çıkarda yığlay yığlay kiter dostlar. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 166.

¹⁰¹ Du'â kılğıl mü'min kullar dünyâ koysun
Dünyâ koyğan âhiretka yiter dostlar. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 166.

¹⁰² Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 170.

Ahmet Yesevî dünya malına bel bağlamamayı salık vermektedir. Zira bir gün şeytanın dünya mülkünü viran kılacağını hatırlatmaktadır. Yeminle beyan edip dünyaya bel bağlamanın haram olduğunu söyleyip dünyevî olan herşeyi fırlatıp atmamızı önermektedir. Gerçek âşık olabilmek için Bayzed-i Bistâmî gibi değil dünyayı kendimizi bile satmamızı, geceleri gözlerimizden kanlı yaşlar dökerek ihya etmemizi istemektedir.¹⁰³

8. Ahiret'i Seçmek: Ulûhiyet ve nübüvvet inancı kadar ahiret inancı da son derece kavi durumda bulunan Ahmed Yesevî, ahiret gününün manzarasını her fırsatta gündeme taşımakta ve bizleri ahiret hazırlığına davet etmektedir. Onun hikmetlerinde ahiret oldukça canlı, her fırsatta güncel konuma getirilmektedir. Ahirete gereğince hazırlık yapamamaktan duyduğu üzüntüyü dile getirmektedir. Öldükten sonra hayırhah olarak anılamamaktan, saygı ve ihtirama layık duruma gelememekten korkmakta, hatta günaha batmış ahvalinden korku duymakta, işlediği kabahatlerden ötürü cenazesine hürmet gösterilmesini fuzuli görmektedir. Hakk'a kulluk yapmayıştından dolayı kendisini kınamalarını istemektedir.¹⁰⁴

Kıyamet gününün şiddeti Ahmet Yesevî'yi korkutur, Kıyamet gününün şiddetinden aklı hayran kalır, kalbi ürperir, canı erir ve evi viran olur. Sırat köprüsünün mahiyetinden gönlü titrer, aklı gider ve şaşkına dönüp kaygı yaşar.¹⁰⁵

¹⁰³ 'Âşık bolsang Bâyezîd dik özüng satğıl
Va'llâh bi'llâh dünyâ harâm taşlap atğıl
Kanlar tóküp közleringdin tünler katğıl
Bir lahzada şeytân mülki vîrân bolur. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 192.

¹⁰⁴ Mîn yigirme törtke kirdim hakdın yırak
Âhîretka barur bolsam kanyarak
Ölgenimde yığlıp urung yüz niing tayak
Ol sebebdin Hak'ka sığnıp kildim muna

Cenâzemni arkasıdın taşlar atıng
Ayakımdın tutup südreng gürge iltıng ,
Hak'ka kulluk kılmadıng dip yançıp tiping
Ol sebebdin Hak'ka sığnıp kildim muna. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 70.

¹⁰⁵ Kıyâmetni şiddetidin 'aklım hayran,
Könglüm korkğan canım hürgen hâne vîrân
Sırat atlığ köfrüğidin dilim lertzân
'Aklım kitip bî-hûş bolup kaldım dostlar. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 80.

Ahmed Yesevî daima ihtiyarlığından dem vurur, saçının sakalının ağarmasından acziyetini beyan kılar, gönül safiyetinin kazanamamanın acısını yaşar. Akıbet korkusunu duyup Allah'a yaraşır kul olmadan bu dünyadan ayrılışına yanar. Mahşer günü halinin harap olacağını hisse-der. Mahşer günü kurtuluşunu sadece Allah'ın rahmetine bağlar.¹⁰⁶

Dünya hayatında cefa çekenlere, Allah yolunda sabredenlere, Hak uğrunda mücadele verenlere, dünya hayatının mihnetlerine katlanıp ahiret hazırlığı yapanlara Allah'ın mahşer gününde hem taht hem de baht bağışlayacağını müjdelir.¹⁰⁷

Ahmet Yesevî ahiret inancını ulûhiyet inancının bir gereği olarak düşünür. İmanını yitirenlerin ölümü ciddiye almayacaklarını belirtmekte, ölmeyecekmiş gibi Allah ile savaşmaya yeltendiklerini, iman ve ahiret derdi olmayanın gafletle ömür sürdüklerini ve beyhude bir hayata koyulduklarını ifade etmektedir.¹⁰⁸ Hikmetlerinde Azrail (a.s.) ile buluşmanın, ecel vaktininin bilinmezliğine ve son akıbetin önemi-ne vurgu yapan Ahmet Yesevî, Azrail (a.s.)'in vakti gelince emaneti bizden isteyeceğini belirtmektedir. Yaşarken şeytanın ağına düşenlerin can verirken şeytanın tesir halkasına maruz kalacağını hatırlatmaktadır. Öyle ki son anda kişinin imanını ve dinini alıp gönlünü harap ve ömrünü beyhude kılacağını belirtmektedir.¹⁰⁹ Can verirken şeytanın ağına düşenlerin son andaki tövbelerinin kabul edilmeyeceğini, Allah'a yalvarsa elinden tutulup ihtiyacının giderilmeyeceğini, cürüm ve isyan düğümlerinin çözülemeyeceğini belirtmektedir.¹¹⁰

¹⁰⁶ Saç u sakal hûb akardı könglüm kara
Rûz-ı mahşer rahm itmeseng hâlüm tebah. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 80.

¹⁰⁷ Munda cefâ çikkenlerge didân taht
Rûz-ı mahşer 'atâ kılğay hem taht u baht. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 100.

¹⁰⁸ İmân İslâm'ın alıp ölmey min dip külüşken
Ölmey min dip dünyâda Mevlâ'm birlen uruşken
Gâfillik birle her dem 'ömrini ber-bâd birgen
Arslan Baba'm sözlerin işitingiz teberük. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 122.

¹⁰⁹ Vakti yitisc Azrâ'îl emânetni bir digey
Şeytân-la'in pîrim dip cân binerde körüngey
İmân İslâm'ın alıp hâl-ı dilin sormagey
Arslan Baba'm sözlerin işitingiz teberük. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 122.

¹¹⁰ Tevbe kılsa tevbesin Mevlâ'm kabul kılmagey
Allâh dise hâcesi kolın tutup almagey

Ahireti hesaba katmayanları, ahireti arkaya atıp dünyanın peşine takılanları Ahmet Yesevî taştan katı habersizler olarak nitelendirmektedir.¹¹¹

Ahmet Yesevî'ye göre hakikat deryasına dalan erenler daima Hakk'ı yâd ederler, ölmeden önce can acısını çekip zehrini tadarlar, ahiretin hazırlığını elden asla bırakmazlar.¹¹²

Tövbeden nasipsiz gafiller için daracık lahiddeki kabir hayatında azap varken,¹¹³ tövbeyle kulluklarını ciddiyete büründüren ve günlerini oruçlu geçirenlerin kabri genişleyecektir.¹¹⁴ Çünkü ona göre tövbeyle arınanlar öldükten sonra kabir azabı görmez.¹¹⁵ Zikre devam kılanların kabir içinde ölmez bir yaşam süreceklerine Ahmet Yesevî şu şekilde dile getirmektedir:

Hak yâdından zerre gâfil olmayanlar,
Yatsa, kalksa. Hak zikrini koymayanlar,
Vallah, billah dünya haram, almayanlar,
Kabr içinde o kul aslâ ölmez.¹¹⁶

Tövbe nasip olmayanlara Kıyamet günü hüsrân var, ahirette piş-

Cürm ü 'isyân girihm pîrge barıp çiçmegey
Arslan Baba'm sözlerin işitingiz teberrük. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 122.

¹¹¹ Taşdın katıg taşnı sorgan bî-haberler
'Ukbâ işin arka taşlap dünyâ izler
Âyet hadîs beyân kılsam katıg sözler
Zâhir âdem bânları şeytân bolur. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 122.

¹¹² İrenleri ol deryâğa çomdı battı
Kıçe kündüz tınmay bir dem yâdın ayttı
Ölmes burun cân açığın zehrini tattı
Âhiretni esbabını salmas bolur. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 194.

¹¹³ Tövbe kılmay Hak yanmağan gâfillerğa
Tar lahidde katıg 'azâb hasreti bar. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 146.

¹¹⁴ Tövbe kılğan 'aşıklarğa nûn irür
Tüni küni sayım bolsa köngli yarur
Kaçan ölüp gürge kirse gün kingür
Uğan İzi'm Rahîm Rahmân rahmeti bar. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 146.

¹¹⁵ Tövbesizler bu dünyâdın kiçmes bilür
Ölüp barsa gür 'azâbın körmes bilür
Kıyamet kün tang 'Arasât atmas bilür
Heyhât heyhât nevha feryâd künleri bar. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 146.

¹¹⁶ Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 195.

manlık var ve mahşerde feryat ve figan vardır.¹¹⁷ Ahmet Yesevî bizlerden kıyamet gününün şiddetinden korkmamızı istemektedir. Kıyamet gününün dehşetinden korkanlar esrar-ı lahiyeden haber alırlar.¹¹⁸ Ahmet Yesevî kıyamet günü sultan olup saltanat sürecek olanları, bu dünyada fakrı âdet edinenler, hor görülseler ve meşakkate bürünseler de iyilere hizmet etmekten geri kalmayanlar olarak nitelendirmektedir.¹¹⁹

Günahlarından arınmak için tövbe edip Hakk'a dönen âşıklar cennetteki dört pınardaki şerbete nail olurlar.¹²⁰ Cennet nimetinin kıymetini bilen kullar tövbede ihmalkâr davranamaz. Tövbede acele edip Hakk'ın huzuruna varmak ister. İlâhi huzura yaraşan bir duruş sergileyen tövbe-kâr kullara cennet hurileri, cennet kökleri, cennet gülman ve vildanı hizmete ram olurlar. Cennette kendisine türlü türlü şeref kıyafeti giydirirler.¹²¹ Aşk defterinin dostlar dergâhına sığmayacağından bahseden Ahmet Yesevî, bütün âşıkların huzura sürünerek gideceğini, âşıkların bir âhına yedi cehennem bile tâkat getiremeyeceğini söyler.¹²² Allah bir katre aşk şarabı nimet olarak sunsa ve kul sır zikrini

¹¹⁷ Tевbesizler bu dünyâdın kiçmes bilür
Ölüp barsa gür ‘azâbın körmes bilür
Kıyâmet kün tang ‘Arasât atmas bilür
Heyhât heyhât nevha feryâd künleri bar. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 146.

¹¹⁸ Kıyâmetni şiddetindin mâtem kurgil
Mâtem kurgan sırdın haber alar döstlar. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 170.

¹¹⁹ Bu dünyâda fakîrlıknı ‘âdet kilgen
Hârlık tartıp meşakkatnı râhat bilgen
Kul, Hâce Ahmed yahşılarga hizmet kilgen
Kıyâmet kün andağ kişi sultân bolur. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 192.

¹²⁰ Tевbe kılıp Hak'ya yanğan ‘âşıklarğa
Uçmah içre tört arığda şerbeti bar. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 146.

¹²¹ Uçmah mülkin uçğan kullar tevbe kilsun
Tevbe kılıp hazretiğa yavuk bolsun
Hûr u kusûr gülman vildân hâdim bolsun
Elvân elvân kıyer teşrif hil'atı bar. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 146.

¹²² İşk defteri sığmas döstlar dergâhığa
Cümle ‘âşık yığlıp bargay bârgâhlığa
Yiti düzeh tâkat kılmas bir ahığa
Her ne kilsang ‘âşık kılğıl Perverdigâr. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 154.

hakkıyla tamamlamış olsa huriler, gılmanlar ve cümle melekler o kula hizmette yarışır. O kula cennet içinde ipek giysiler biciler.¹²³

Ahmet Yesebi benlik davası güden ve nefesine kapılanların cezasını cehennem olarak haykırır.¹²⁴ Kibirinin varacağı yeri cehenne olarak belirtir, kibir ehlinin cehennemdeki durumunun amansız derecede zor olacağını belirtir.¹²⁵

9. Vücûd (Varlık) Makamını Bilmek

10. *Hakikat Sırlarını Bilmek*: Ahmet Yesevî erenlerde görülen her sırrı örtülmesini, erenlere ait sırların ifşa edilmemesini istemektedir.¹²⁶ Hakikat sırlarına giriftar olunca Ahmet Yesevî'nin gözleri kamaşır, gönlü uçup gider ve Arş'a kadar ulaşır, ömrünü feda kılar, nefinden geçer ve hakikat deryasına dalıp rahmet deryasını taşırır. Kervanı kaçırır, menzilleri aşamayan ve yorgun düşen gönüllerin hakikat sırlarına erişemeyeceğini ve halinin perişan olacağını söyler.¹²⁷ Ahmet Yesevî sır şarabını kana kana içen âşığın ruhunu şu dizeleriyle muhabbet gülzarında açan hoş güle benzetmektedir:

*Muhabbetin meydanına kendini salsa,
Mârifetin bostanında cevlan kılsa,
Sır şarabın içip âşık ruhu kansa,
Meveddetin gülzârına hoş gül olur.*¹²⁸

Hak sırrını idrak edenler aşk yolunda gece gündüz ağlayanlardır. Hak sırrına giriftar olanlar candan geçip kulluğa bel bağlayanlardır. Hak sırrını anlayanlar hizmeti şiar edinenlerdir. Hak sırrına girif-

¹²³ Sübhân İgem bir katrc mey kılsa in'âm
Zikr-i sını ayta ayta kılsam tamâm
Hûr u ğilmân cümle melek anga ğulâm
Uçmah içre harîr tonlar biçer dostlar. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 158.

¹²⁴ Men menlikni cezâsını birgey tamuk. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 150.

¹²⁵ Tekebbümü düzeh içre hâli düşvâr. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 150.

¹²⁶ İrenlerdin her sır körsem min yapay dip. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 82.

¹²⁷ Közüm tüşti könglüm uçtı 'Arş'ka aştı
Ömrüm kiçti neşim kaçtı bahrım taştı
Kârvân köçti menzil aştı harıp tüşti
Sır ulaştı niteg bolğay hâlîm mening. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 132.

¹²⁸ Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 187.

tar olanlar gece uykusunu kendisine haram kılıp nalân olanlardır.¹²⁹ Hakk'ın sırrını bulanların ahvalini Ahmet Yesevî şu şekilde nitelemektedir:

Saçı-başı dağınık divanedir Hakk'ı bulan;
Hak kılıcını ele ahp nefsi parçalayan.
Nereye varsa, gözünü yumup sırrını bulan;
Öyle sırrı bulan kişi merdan olur.¹³⁰

4. Hakikat Kapısı Hakikatin On Makamı

Ahmet Yesevî hakikat kapısının on makamını; herkesin yolunun toprağı olmak, iyiyi ve kötüyü tanımak, bir parça lokmaya el uzatmamak ve fazlaya kanaat etmek, lokmayı Hak yolunda sebil etmek, kimseyi incitmemek, fakirliği inkâr etmemek, seyr u sülûk kılmak, herkesten sırrını saklamak, şeriat, tarikat, marifet ve hakikat makamlarını bilmek ve amel etmek, vuslat olarak sıralamaktadır.¹³¹

Marifet bostanında can veren, muhabbet meydanına baş koyan sâlik, hakikat denizinden cevher alan dalgıç gibi hakikat deryasından çıkmaz olur.¹³² Hakikat deryasına dalan bu dalgıçların kazanımını Ahmet Yesevî sözlerinin devamında şu şekilde açıklamaktadır:

Erenleri o denize daldı, battı;
Gece gündüz durmadan yâdını etti;
Ölmeden önce can acısını, zehrini tattı;
Âhiretin hazırlığını bırakmaz olur.¹³³

Ahmet Yesevî hikmetlerinde bahsi geçen makamları sık sık ele alır, bunların insanın olgunlaşmasındaki rolüne ayrıntısıyla vurgu yapar.

¹²⁹ 'Işk yolıda kiçe kündüz yığlağanlar
Cândin kiçip bilin muhkem bağlağanlar
Hizmet kılıp Hak sırrını anglağanlar
Tun uykumu harâm kılıp nalân bolur. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 190.

¹³⁰ Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 191.

¹³¹ Ahmet Yesevî, *Fakr-nâme*, s. 248.

¹³² Ma'rifetning büstânında cânıñ birgen
Muhabbetning meydânında baş oynagan
Hakikatning deryâsıdın gevher alğan
Ğavvâs yanglığ ol deryâdın çıkmas bolur. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 194.

¹³³ Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 195.

Onun bu makamlara yaklaşımını özlü bir şekilde yaklaşımını şu şekilde değerlendirebiliriz:

1. Herkesin Yolunun Toprağı Olmak/Alçakgönüllük/Tevazu: Ahmed Yesevî'ye göre tasavvuf yolu tevazu kıvamına erme inceliğidir. Ahmed Yesevî'ye göre tevazuya ermenin yolu kibirlenmeyi yere vurmak, kibirden zerre kadar bir eser bırakmamaktır. Tevazu makamına toprak metaforuyla açıklayıp toprak gibi herkesin basıp geçtiği, toprak gibi üzerine her türlü kirli nesnelere atılmasına rağmen ondan sadece güzel kokulu ürünlerin hasıl olması kötülüğü giderip iyiliği ortaya çıkarma çabasını tevazu olarak adlandırmaktadır.¹³⁴ Sûfî alçakgönüllü olsa Hak Taala'yı bulur, ateşe baksa, Hakk'ı görür, suya baksa Hakk'ı görür, yukarı baksa Hakk'ı görür, ileri baksa Hakk'ı görür, otursa Hakk'ı müşahede gözü ile görür, ilme'l-yakîn ve ayne'l-yakîn makamını bulur.¹³⁵ İnsanlık tarifi yapan Ahmet Yesevî fakr duygusuna sahip olup hakikat yoluna baş koyanları, toprak gibi mütevazı olup herkesin üzerine basıp geçtiği, Yusuf (a.s.) gibi kardeşleri tarafından köle diye satılsa bile kula kul olmayan, gerçek kulluk kimliğini gerçekleştirenleri insan olarak görmektedir.¹³⁶ Ahmet Yesevî buna karşılık kibirlinin varacağı yeri ise cehennem olarak belirtir, kibir ehlinin cehennemdeki durumunun amansız derecede zor olacağını belirtir.¹³⁷

2. İyiyi ve Kötüyü Tanımak: Seçkin kulların iyi söze kulak tuttuklarını söyleyen Ahmet Yesevî, gündün güne kötü huyların belirmediğini ifade ederek kötü huyların feccatinden bahsetmektedir.¹³⁸ İyilere iyiliklerinin ecri, kötülere kötülüklerinin cezası verilecektir. Herkes kıyamet günü yaptıklarının karşılığını görecektir.¹³⁹

¹³⁴ Tekebbümü yirge urup basıp aldım
On törtümde tofrak-sıfat boldum muna. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 66.

¹³⁵ Ahmet Yesevî, *Fakr-nâme*, s. 253.

¹³⁶ Âdem oldur fakır bolup yolda yatsa
Tofrak-sıfat âlem anı basıp ötsa
Yûsuf-sıfat birâderi kul dip satsa
Kulnı kulı ol kul ne dip hevâ kılsun. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 142.

¹³⁷ Tekebbümü düzeh içre hâli düşvâr. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 150.

¹³⁸ Hâs kullar yahşi sözge kulak tuttu
Yaman kullar kündin küнге beter döslar. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 164.

¹³⁹ Yahşılarnı ecrin birür bedge cezâ

3. Bir Parça Lokmaya El Uzatmamak ve Fazlaya Kanaat Etmek: “Rızık u rûzî her ne birse kâni bolğıl/Kâni bolup şevk şarâbın içtim muna”¹⁴⁰ hikmetini beyan eden Ahmed Yesevî, Allah’ın takdir ettiği rızık kanaat etmemizi istemektedir. Kanaat ehli olanların şevk şarabını içeceklerini belirtmektedir.

4. Kendisini ve Lokmasını Hak Yolunda Sebil Etmek: Ahmet Yesevî’nin hikmetlerinde helal ve haram çizgisine riayet esastır. Derviş olduğunu ve bir mürşid-i kâmile intisap ettiğini söyleyenleri haram yemekten kaçınmaya, helal ve haram demeden menfaatini güdecek bir tabiata bürünmeyi şiddetle reddetmektedir.¹⁴¹

5. Kimseyi İncitmemek: Dervişlerine hilm sahibi olmayı telkin eden Ahmed Yesevî, kâfir de olsa insanı incitmemenin sünnet olduğundan bahseder. Katı yürekli ve gönül inciten kişiden Allah’ın bizar olduğunu söyler. Ulemanın beyan ettiği gerçeğin başkalarını incitene Siccîn denilen cehennem kuyusunun hazır olduğu gerçeğidir.¹⁴²

6. Fakirliği İnkâr etmemek: Ahmet Yesevî Hakk’a gereğince kulluk edememenin verdiği mahcubiyetle kırık gönle sahiptir. Varlığına, servetine, makam ve mevkine güvenerek sultanım diye kibirlenmeye reddiyede bulunur, şükran-ı nimette bulunmak ve mahviyete ermek suretiyle Hakk’a kullukta bulunmayı tavsiye eder.¹⁴³ Öyle bir mahviyet ki başını toprak, kendini toprak, cismini toprak kılmaktadır.¹⁴⁴ Bu minvalde o, “Sûfî yemek ve içmeği halktım dilemesin. Ve kaba dokumayı atlastan üstün tutsun.”¹⁴⁵ Ve “Sûfî nefsinı yakıp

Kıyâmet kün cezâlann tartar döstlar. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 164.

¹⁴⁰ Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 48.

¹⁴¹ Pîr hizmetin kılduk tîp tâlib min dîp yörerler
Yiben harâm hanşını külbânğa urarlar. s. 116.

¹⁴² Sünnet irmiş kâfir bolsa birme âzâr
Köngli katıĝ dil-âzârdın Hudâ bizâr
Allâh hakkı andaĝ kulĝa Sicc’in tayyar
Dânâlardın iştip bu söz aydım muna. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 56.

¹⁴³ Yaşım yitti altmış üçke bir künçe yok
Vâ-dirîĝâ Hak’ını tapmay köriĝlüm sınık
Yir üstide sultân min dîp boldum uluk
Şâkir bolup yir astıĝa kirdim muna. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 106.

¹⁴⁴ “Başım tofrak özüm tofrak cismim tofrak.” Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 106.

¹⁴⁵ Ahmet Yesevî, *Fakr-nâme*, s. 252.

yok etmelidir.”¹⁴⁶ tavsiyelerinde bulunmaktadır. Kendini fakir gören Ahmet Yesevî, fakrını ikrar etmek suretiyle hâkim konuma geldiğini söylemektedir. Hakk'ın ulviyeti karşısında benliğini eritip acziyetini idrak edince gönlünün kuş gibi uçup gittiğini, kanat çırpıp fezalara uçtuğunu belirtmektedir.¹⁴⁷

7. Seyr u Sülûk kılmak: Ahmed Yesevî seyr u sülûk eğitimini ateş ve odun metaforuyla ele almaktadır. Uluların Hakk'ı sevdirmek uğruna kendisini huzura aldıklarını, dünyevî duygulardan soyutladıklarını odun misali olan nefsinin aşk ateşinde yakıp kıvama getirdiklerini belirtmektedir. Kalas misali kaba ve donuk olan nesnenin ateşte kül olup ateşin rengine bürünmesi gibi nefsin de kabalıkları aşk ateşinde yakılınca aşk ateşinin rengine eridiğini beyan kılmaktadır.¹⁴⁸

8. Herkesten Sırrını Saklamak: Ahmet Yesevî ilim, irfan ve hikmetle donanmayı istemektedir. Ancak o mürşidi Arslan Baba'nın kendisine tavsiyesini aktarmaktadır. Arslan Baba ondan sözünü cahillere söylememesini istemektedir. Cahile söz söylemeyi mücevherleri değersiz pula satmaya benzetmektedir. Açlıktan ölse bile namerde minnet etmemesini istemektedir.¹⁴⁹

9. Şeriat, Tarikat, Ma'rifet ve Hakikat Makamlarını Bilmek ve Amel Etmek: Tasavvuf erbabı şeriat, tarikat, marifet ve hakikat kapılarının hakkını vermesi gerekmektedir. Peygamber emanetini Ahmet Yesevî'ye tevdi eden Arslan Baba'nın telkinde oldukça önemlidir. Arslan Baba rahatça ölebilmesi için Ahmet Yesevî'den önünde durmasını istemektedir. Ön tabiri hizmette öncülüktür. Maneviyat önderleri davalarının kendisinden sonraki bayraktarlarını görmeden gitmeyi vebal addederler. Ahmet Yesevî gibi bir mana erini yetiştirmenin

¹⁴⁶ Ahmet Yesevî, *Fakr-nâme*, s. 252.

¹⁴⁷ Özüm fakir kıldım mukır boldum hakir
Kanat kakar uçar kuş dik könglüm mening. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 132.

¹⁴⁸ Otuz yaşda otun kılıp köydürdiler
Cümle büzürg yığlıp dünyâ koydurdılar. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 74.

¹⁴⁹ Kul Hâce Ahmed sözüngni nâdânlarğa aytağıl
Sözni aytıp nâdânğa pücek pulğa satmağıl
Açdın ölsernğ nâmerddin hergiz minnet tartmağıl
Arslan Baba'm sözlerin işitingiz teberrük. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 124.

mutluluğunu duyan Arslan Baba artık rahatça ölebileceğini söyler. Yol'un erkânına sahip çıkmak esastır. Ölen kişinin ardından yıkanıp kefenlenmesi, namazının kılınması ve defnedilmesi diğer Müslümanların yükümlülüğündedir. Arslan Baba da kendisinden sonra cesedine gösterilecek saygıdan ne denli hoşnutluk duyacağını anlatmaktadır. Hikmette öngörülen namaz kılınışı dini yükümlülüklerin yerine getirilmesi, cesedin gömülmesi tarikat âdâb ve erkânının yerine getirilmesidir. Bir müşşid canını seve seve Hakk'a teslim edebilmesi için müritlerinin din-i mübine ve erenlerin yoluna bağlı kaldıklarını dünya gözüyle görmesi gerekmektedir. Peygamber Efendimiz ilim, irfan ve hakikat bağının bülbülüdür. Hikmette telkin edilen Peygamber Efendimizin sünnetine uyma daveti matrifet ve hakikatte derinleşme vurgusudur.¹⁵⁰ Ahmet Yesevî "Fi'lı za'f özi ma'ÿüb birnes himmet" sözüyle Allah'ın ameli zayıf, kulluğu zayıf, ayıplı ve kusurlu olanlara himmet vermeyeceği uyarısında bulunmaktadır.¹⁵¹ Ahmet Yesevî yolunun tarikat düsturu olduğunu söyler. Derviş olanın tarikat kapısını hakkıyla bilmesini öngörür. Marifet kapısının metaından alan dervişin başka yolları beyhude olarak göreceğinden bahseder. Hakikat meydana girebilen dervîşi artık er olarak niteler.¹⁵²

10. Vuslat/Tanrıya Kavuşmak: Ahmet Yesevî yedinci hikmette baştan sona vuslat özlemini beyan kılmaktadır. İhlas suresini ve subhanallah tesbihatını vird eyleyerek Tek Varlık olan Allah'ın cemalini görmek nasip olur mu? diye niyazını belirtmektedir. Ona göre vuslata ermek için baştan aşağı Hak hasretiyle dertlenmek esastır. Çöllerde dolaşmak ve dağları aşmak gibi her türlü zorlukları aşarak dîdârı görme arzusu oluşmalıdır. Değil evden barktan baştan ve candan bile geçerek dîdârı görmekte kararlı olmak gerekmektedir. Allah'ın dîdârını

¹⁵⁰ Baba'm aydı ey balam kaşımında tur öleyin
Cenâzemni okup köm cân tasadduk kılayın
Meded kılsa Mustafâ 'İlliyyiñga kireyin
Arslan Baba'm sözlerin işitingiz teberrük. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 124.

¹⁵¹ Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 142.

¹⁵² Tarikatdur bu yol atın bilse dervîş
Ma'rifetni metâ'idın alsa dervîş
Özge yollar bâil-ı lievâ sansa dervîş
Hakikatını meydânında ir ol bulur. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 189.

görenler kendisine vahdet şarabı nasip olanlar, şaşkınlığı giderip istikamete erenler, “Allah” dediğinde “Lebbeyk” cevabını alanlar, vücudunu nalân kılanlar, marifet meydanında cevlan kılanlar, İsmail (a.s.) gibi aziz canını kurban edenler, yanıp kavrularak kül gibi yokluğa erenlerdir. Vuslata ermek isteyenin başı dertli, gözü yaşlı, kendisi tövbeli, erenlerden dersli, el-Kahhar isminin tecellisiyle nefsi alt üst olmuş, aldığı himmetle nefsine teber vurmıştır.¹⁵³ Ruhu ise her daim Hakk’a kavuşma arzusuna müştaktır.¹⁵⁴ Ruhunun iştiyakını gerçekleştirmek uğruna mürşid-i kâmilin nazarına maruz kalır, aşk şarabını içip Ebûbekir Şibli gibi semâya koyulur. Semâdan aldığı zevkle candan geçer. Zikirle sermest olunca insanlardan uzaklaşır, gönül suyunu zezem gibi pak kılar.¹⁵⁵ Allah kuluna dîdârını göstermek diler. Allah’ın dîdârını görmek bedel ister. Hakk’ın dîdârını görmek için kulun seher vakitlerinde inlemesi gerekir. Hakk’ın dîdârını görünce kulun akli başından gider, Mutlak Güzelliği temaşa kişiyi şaşkına döndürür, zaman ve mekân kaydından kurtarır.¹⁵⁶

Sonuç

Ahmet Yesevî’nin bahsettiği dört kapı dervişliğin aşamalarıdır. Ahmet Yesevî bu aşamaları birbirinin alternatifi değil birbirinin mütemmimi olarak görmektedir. Şeriat, tarikat, marifet ve hakikat kapıları genelden özele doğru seyrin adıdır. Bu aşamalar yatay gelişimden çok dikey gelişimi öngörmektedir. Şeriat dairesi içerisinde kemale ermenin bir yolculuğudur. Şeriattan hakikate kadar gerçekleşen yolculuk zahirden batına, ruhsatlarla amelden azimetle amele, fetva Müslüman-

¹⁵³ Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 88-92.

¹⁵⁴ “Hak vaslığa yiter min dip rûhum müştâk” Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 106.

¹⁵⁵ Pîr-i muğan nazar kıldı şarâb içtim
Şibli yanglıg semâc urup candın kiçtim
Sermest bolup il ü halkdın tanıp kaçtım
Zezem bolup yir astığa kirdim muna. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 106.

¹⁵⁶ Yığlar irdim seher vaktıda nidâ kildi
Didârımı körsetey dip va’de kıldı
‘Aklım alıp bî-hûş kılıp ‘ışkım saldı
Lâ-mekânda Hak’dın sebak aldım muna. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 98.

lığından takva Müslümanlığına seyr niteliğindedir. Ahmet Yesevî'nin öngördüğü dört kapı avam, havâs ve havâssü'l-havâs kesimlerinin tasavvufî tecrübelerinin gelişim sürecini ortaya koymaktadır. Dört kapının hakkını verenler ilim düzeyinden irfan ve hikmet düzeyine gerçekleşen idrak derinliğini ortaya koymaktadır. Şeriat ve tarikat kapıları tasavvufun tahalluk boyutunda gerçekleştirilmesiyken, marifet ve hakikat kapıları tasavvufun tahakkuk boyutunda yaşanmasını salık vermektedir. Ahmet Yesevî şeriat temellerine dayalı, din-i mübînin tüm emirlerine sadık kalınarak marifet ağacının meyvelerini derebileceğimizi, Kur'an ve sünnet çizgisinde bir ömür sürerek vuslat hakikat boyutunda makamına erebileceğimizi söylemektedir.

Şeriat, tarikat, marifet ve hakikat boyutunda yaşanan dindarlıkla dervişin Hakk'ın dışındaki her türlü işten gönlü soğuyacağını, nefis ve şehvetlerden arınacağını, iç dünyasını afetlerden arındıracağını, iç dünyasını berrak kılacağını, gözünü her iki dünyaya karşı da kapalı kılacağını söylemektedir.

Hakikat şarabını içince ten dünyasını harap ve aslını toprak kılan Ahmet Yesevî, seraba dönüşen gönlü ve yaşayan gözleriyle Hakk'ın nurunu görmeye geldiğini söylemektedir. Hak'tan hitap gelince kulların azap görmeyeceği müjdesini vermekte ve Hakk'a kavuşmak uğruna gözlerinden yaşların çeşme olup aktığını belirtmektedir.

Ahmet Yesevî on beşinci hikmette şeriat, tarikat, marifet ve hakikat kapılarından dem vurmaktan maksadını Allah'ı bulmanın derdine düşmek, Allah'ın huzurunda durmadan lafza-yı celâl zikrine koyulmak, süreklî ağlayarak Allah'ı anmak, gereğince kul olup Allah'a kulluğa boyununu sunmak, Zekeriya (a.s.) gibi başını bıçkıyla vermek, Eyyub (a.s.) gibi tenine kurtlar salmak, Musa (a.s.) gibi Tûr'da taat kılmak, Yunus (a.s.) gibi deniz içinde balık olmak, Yusuf (a.s.) gibi kuyu içinde vatan tutmak, Yakub (a.s.) gibi Yusuf için ağlamak, Ebûbekir Şiblî gibi âşık olup semâ' eylemek, Bayezid-i Bistâmî gibi gece gündüz Kâbe yollarına düşmek ve Kâbe içinde yüz sürüp ağlamak, Ma'rûf-ı Kerhî gibi hakikat yoluna adım atmak, Hallac-ı Mansur gibi candan geçip idam sehпасına koyulmak, kulluk içre sabir kalmak, zakir olup Hakk'ı anmak, Allah'ın zikriyle şevklenip kavrulmak suretiyle Allah'ı bulmanın çabasını gütmek ve vuslat arayışına koyulmak olarak belirtmektedir.

Kaynakça

- Şeker, Fatih M., *İslamlaşma Sürecinde Türklerin İslam Tasavvuru*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2010.
- Yesevî, Ahmed, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, haz. Kemal Eraslan, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1991.
- Yesevî, Ahmet, *Fakr-nâme*, haz. Abdurrahman Güzel, Öncü Basımevi, Ankara 2007.
- Yıldırım, Ahmet, “Hoca Ahmed Yesevî”, *Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni*, ed. Bayram Ali Çetinkaya, İnsan Yay., İstanbul 2015, c. VII.